

XFTAP 15.21.45
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1893-2025-153-4-175-188>

Жоғары білім беру жүйесінде студенттердің эмоционалды интеллектісін дамытудың теориялық-практикалық негіздері

А. Серикбаева^{1*}, А. Егенисова², А. Байар³, А. Шарипова⁴, Г. Қамиева⁵

^{1,2,4,5}Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан

³Харран Университеті, Шанлыурфа, Түркия

(E-mail: ¹aigul.serikbayeva@yu.edu.kz, ²almazhai.yeqenissova@yu.edu.kz, ³adembayar80@gmail.com, ⁴aigerim1.sharipova@yu.edu.kz, ⁵alpakon02092000@mail.ru)

Аңдатпа. Бұл мақалада респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейі зерттеліп, оның даму динамикасы талданады. Эмоционалды интеллект тұлғаның эмоцияларды түсіну және басқара білу қабілеттерін қамтитын тұлғааралық және тұлғаішілік компоненттерден тұрады. Зерттеудің мақсаты — әртүрлі курстарда оқитын респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейін салыстыру және оның даму динамикасын анықтау.

Зерттеудің мақсаты – әртүрлі курстарда оқитын респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейін салыстырып, оның даму динамикасын айқындау. Зерттеу Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы бойынша 1, 3 және 4 курс респонденттері арасында жүргізілді. Зерттеу барысында Н. Холлдың «Эмоционалды интеллектті бағалау әдісі» қолданылып, сауалнама және статистикалық талдау (Студенттің t-критерийі) жүргізілді. Нәтижелер респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейі оқу курсына байланысты өзгеретінін көрсетті. Жоғары курс респонденттерінде өз эмоцияларын басқару, өзін-өзі ынталандыру және эмпатия қабілеттері айтарлықтай жоғары болды. Бұл құбылыс олардың өмірлік және оқу тәжірибесінің артуымен түсіндіріледі. Эмоционалды интеллекттің дамуы респонденттердің тұлғалық және кәсіби қалыптасуы үшін маңызды фактор болып табылады. Зерттеу нәтижелері респонденттермен жұмыста эмоционалды интеллектіні дамытуға бағытталған психологиялық-педагогикалық бағдарламаларды жетілдіру қажеттілігін айқын көрсетті.

Түйін сөздер: эмоционалды интеллект, респонденттердің бейімделуі, жоғары білім беру, эмпатия, өзін-өзі реттеу, эмоцияларды басқару, психологиялық даму.

Түсті: 18.10.2025; Жөнделді: 24.11.2025; Мақұлданды: 18.12.2025; Онлайн қолжетімді: 29.12.2025

*хат-хабар авторы

Кіріспе

Қазіргі кезде білім – адамның табысы мен әл-ауқатының шешуші факторы болып табылады, ал білім алушылардың үлгерімі еңбек жетістігіне жетуде маңызды рөл атқарады. Үлгерім – көпқырлы ұғым, ол респонденттердің физикалық, әлеуметтік, танымдық, эмоционалдық және рухани дамуын қамтиды. Интеллект – үлгерімді анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып саналады. Психологтар интеллект пен интел-лект тестілері бойынша көптеген зерттеулер жүргізген. Сонымен қатар, интеллект туралы көптеген теориялар мен анықтамалар ұсынылған. Алайда, бірыңғай теория жоқ, себебі интеллект – көзге көрінбейтін және сапалық сипаттағы құбылыс, оны тікелей өлшеу мүмкін емес, тек оның көріністерін бағалауға болады.

Эмоционалды интеллект – адамның өз эмоциясын және басқа адамдардың эмоционалды күйін сезіну, түсіну және онымен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті. Жоғары білім беру жүйесінде эмоционалды интеллект респонденттердің тұлғаишілік және тұлғааралық дамуына келесі функцияларды атқарады:

Тұлғаишілік даму: өзін-өзі тану, эмоцияларды басқару, өзін-өзі ынталандыру.

Тұлғааралық даму: эмпатия, әлеуметтік дағдылар, коммуникациялық қабілеттер.

Эмоционалды интеллект – эмоцияларды түсіну, оларды басқару және білдіру қабілетін қамтиды. Оның тұлғааралық және тұлғаишілік параметрлері бес топқа бөлінеді:

1. Өзін-өзі тану

2. **Эмоцияларды бақылау** – эмоцияларды, уайымдарды, қорқыныш пен ашуды басқару тәсілдері

3. **Өзін-өзі уәждеу** – эмоцияларды мақсатқа бағыттау, талаптарды кейінге қалдыру және күш-жігерді сақтау

4. **Эмпатия** – басқалардың қызығушылықтарына сезімталдық таныту, олардың пікірлеріне төзімділік және адамдардың сезімдеріндегі айырмашылықтарды мойындау

5. **Қарым-қатынасты басқару** – басқалардың сезімін реттеуге қамқорлық жасау және коммуникативтік дағдыларға ие болу (Zhou et al., 2024).

Көптеген мамандар эмоционалды интеллектті «болашақ дағдылары» қатарына қосады. Бұл дағдылар кәсіби қызметіне қарамастан, қазіргі заманның құбылмалы жағдайларына бейімделуге көмектеседі. Оқу үдерісінде тиімді қарым-қатынас дағдыларын меңгерген респонденттер еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие. Жоғары дамыған эмоционалды интеллекті бар адамдар өзін-өзі реттей алады, серіктестерінің эмоцияларын таниды және қарым-қатынаста жүйке әсерін басқара алады (Pan'kova et al., 2022).

Студенттер – қоғамның дамуына ықпал ететін белсенді әлеуметтік топ. Болашақта олардың кәсіби және тұлғалық қалыптасуы бүкіл қоғамның өркендеуіне әсер етеді. Осыған байланысты С.А. Иванчин респонденттердің бейімделуін жеке тәжірибені байытып, жаңа білім беру ортасына сәтті бейімделудің басты тетігі ретінде қарастырады (Ivanchin, 2020). Авторлар респонденттердің кәсіби әлеуметтенуі жағдайында жеке тұлғаның бейімделу мүмкіндіктерін де ескереді (Bozzato, 2024; Kenzhebaeva, Kurmanova, Agbaeva, Aubakirova, & Aurenova, 2023; Voskoskaya, 2022; Pogodaeva, 2022). Біздің алдыңғы зерттеулеріміз тәуекелге бару жағдайында жастардың бейімделуіне қатысты болды (Obukhova & Borokhovskiy, 2021). И.В. Никулина еңбектерінде эмоционалды интеллекттің

психолог тұлғасының құрамдас бөлігі екенін, сондай-ақ оның кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруының маңызды элементі болып табылатынын атап көрсетеді (Nikulina, 2022).

М.С. Шумилкина зерттеуінде педагог тұлғасы үшін эмоционалды интеллекттің маңыздылығына тоқталады. Респонденттердің эмоционалды интеллектінің зерттеу қажеттілігі теориялық және эмпирикалық негіздеуге бағытталған (Shumilkina, 2015).

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тұлғаның өз эмоциялары мен психологиялық күйлерін, сондай-ақ респонденттердің эмоционалды жағдайын түсініп, оларды талдай білу оқыту үрдісінің тиімділігін арттырады. Эмоционалды күйдің тұрақтылығын қамтамасыз ету және кәсіби күйзелістің алдын алу үшін оқытушы тарапынан әртүрлі белсенді іс-әрекеттерді ұйымдастыру маңызды. Мұндай іс-шараларға респонденттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту, тренингтер өткізу, танымдық сапарлар ұйымдастыру сияқты тұлғалық және кәсіби дамуға бағытталған әрекеттер жатады. Бұл тәсілдер оқытушылардың кәсіби қызметінде туындауы мүмкін жағымсыз эмоциялық күйді азайтып, респонденттердің тұлғалық дамуының оң динамикасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әртүрлі ғылыми әдебиеттерде эмоционалды интеллекттің кем дегенде екі аспектісі қарастырылатыны көрсетілген. Бірқатар зерттеушілер тұлғаның бұл тұрақты қабілетін белгілі бір психологиялық қасиеттерге үстемдік ететін психикалық қорғаныс функциясы ретінде сипаттайды (Gukalenko & Shavaleeva, 2022). Басқа ғалымдар эмоционалды интеллектті белгілі бір жағдайларда дамып, жетілдіріле алатын динамикалық құрылым деп есептейді (Porovici & Mihai, 2019). Осы тұрғыдан алғанда, эмоциялық құзыреттер адамдар үшін, әсіресе олардың қоршаған ортамен қарым-қатынасында аса маңызды болып табылады. Бұл құзыреттер туа біткен қасиет емес, өмір бойы жүретін эмоциялық тәрбиелеу процесі арқылы қалыптасып, дамиды деп есептеледі. Бұл процесс адамның жеке және әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал етіп, өмір сүру сапасын жақсартады (Rodriguez & Ferreira, 2025).

Эмоционалды интеллект болашақ психологтың тұлғалық дамуы үшін маңызды компонент болып табылады. Осы себептен біздің зерттеу университетте әртүрлі кезеңде оқитын «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы бойынша респонденттерінің эмоционалды интеллектін зерттеуге бағытталған.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Эмоционалды интеллектті жетілдіру мақсатында респонденттерге арналған іс-шараларды келесі бағыттар бойынша ұйымдастыру ұсынылады:

Тренингтер және семинарлар: өз эмоцияларын тану, стресс және конфликт жағдайында өзін-өзі басқару, топта тиімді қарым-қатынас жасау.

Рөлдік ойындар мен кейс-стади: респонденттер нақты әлеуметтік және кәсіби жағдайларда эмоцияларды басқару тәжірибесін алады.

Рефлексия және күнделік: әр респондент өз эмоцияларын талдап, оқу үдерісінде де, әлеуметтік ортада да өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастырады.

Коучинг және менторлық: жеке және топтық кеңес беру арқылы респонденттердің эмоциялық құзыреттерін дамыту.

Жоғары білім беру контекстінде респонденттердің эмоционалды интеллектісін дамыту үшін оқу курстарының бағдарламасына арнайы жаттығулар енгізу қажет. Мысалы, респонденттерге презентациялар жасау, топтық жобалар орындау және тренингтер

өткізу арқылы өз эмоцияларын басқаруға және эмпатияны дамытуға мүмкіндік берілуі тиіс. Сонымен қатар, педагогтер респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейін тұрақты түрде бақылап, оқу процесінде жеке қолдау көрсетуі маңызды.

Зерттеуге Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы бойынша бірінші, үшінші және төртінші курстың 100 респонденті қатысты (17–18 жас аралығындағы 1-курстың 32 респонденті, 19–20 жас аралығындағы 3-курс 30 респонденті және 20–21 жас аралығындағы 4-курс 38 респонденті), оның ішінде 98 қыз және 2 ұл. Эмоционалды интеллект деңгейі Н. Холлдың «Эмоционалды интеллектті бағалау» әдісі арқылы анықталды (Kondratenko & Grigoryev, 2021).

Респонденттерге қоғамның әртүрлі аспектілерінде кездесетін мәлімдемелер дайындалып, ұсынылды.

Дайындалған техника отыз мәлімдемеден тұрады, ал олардың келісу дәрежесі бес шкаламен және алты жауап нұсқасымен көрсетіледі. Нәтиже неғұрлым оң болса, эмоционалды өрнек соғұрлым күшті болады және әрбір шкала үшін қосынды есептеледі. Зерттеу сонымен қатар респонденттердің жақын әлеуметтік ортасындағы эмоционалды интеллект деңгейі туралы пікірлерін, сондай-ақ эмоционалды интеллектті зерттеуге арналған түпнұсқа сауалнаманы қамтиды.

Алғашқы зерттеулердің нәтижелері бойынша жақын әлеуметтік орта үш топқа бөлінді: оқытушылар, достар және отбасы. Дәл осы маңызды әлеуметтік топтар сауалнаманың соңғы нұсқасына енгізілген. Н.Холл әдісі арқылы алынған эмпирикалық мәліметтерді кеңейте отырып, сауалнамаға енгізілген барлық сұрақтар қажетіне қарай құрастырылды.

Нәтижелер және оларды талқылау

Сауалнама деректері пайыздарды есептеу арқылы берілген сұрақтарға респонденттердің жауаптары негізінде өңделді. Бірінші сұраққа: «Сізге басқа адамдардың эмоцияларын түсіну керек пе? Сіз мұны істей аламын деп ойлайсыз ба?» келесі нәтижелер алынды: «иә» – 79%, «кейде» – 17% және «жоқ» – 4%. Респонденттердің көпшілігі басқалар олардың эмоцияларын субъективті түрде түсінеді деп санайды. Әртүрлі курс респонденттерінің бұл сұраққа берген жауаптарын салыстырсақ, айтарлықтай айырмашылықтар табылмады. Алайда, біздің зерттеуімізге қатысу туралы ұсыныс басқа адамдардың эмоционалды жағдайын түсіну қабілетін білетін респонденттердің жасы мен білім алған жылына байланысты емес.

Сауалнаманың екінші сұрағына: «Эмоцияларды түсіну үшін айналадағы басқа адамдарда қандай қасиеттер болуы керек?» қатысушылар келесі нұсқаларды ұсынды: эмпатия (24%), зейінділік (20%), түсіну (16%), жауап беру (13%), құзыреттілік пен парасаттылық (10%), достық (9%), қарым-қатынас (8%). Зерттеуімізге қатысушылардың пікірінше, басқа адамның эмоционалды жағдайын түсіну үшін қолдау көрсету, эмпатия көрсету, мұқият болу және мәселе мен тәжірибенің мәнін түсіну қажет. Сонымен бірге, бірінші курс респонденттері эмпатияны (20%) жиілікте атап өтсе, соңғы курс респонденттері үшін бұл көрсеткіш (45%) құрайды. Сонымен қатар, бірінші курс респонденттері ең жиі жауап берушілікті (20%) таңдаса, соңғы курс респонденттері үшін ең басты қасиет –

эмпатия (45%). Бұл оқу үдерісінде «эмпатия» ұғымының мазмұны мен семантикалық мағынасының кеңейіп, соңғы курс респонденттері үшін толық түсінікті болатынын көрсетеді.

Үшінші сұраққа жауап беру: «Өзіңізді қаншалықты эмоционалды адам деп санайсыз? Сіз өзіңіздің эмоционалды күйіңізді басқара аласыз ба?» барлық респонденттердің жартысы (48%) шамамен деп жазды, өздерін өте эмоционалды деп санайды, бірақ осылайша өздерін эмоционалды жағдай басқара алады, респонденттердің біршама үлкен бөлігінен (52%) айырмашылығы, өздерін эмоционалды тұрғыда ескере отырып, бірақ өте қабілетті емес эмоционалды күйін бақылауға және түсінуге қабілетті. Егер сіз алынған мәліметтерді талдасаңыз нәтижелер алдыңғы жауаптармен байланысты, содан кейін біз қайшылықты байқай аламыз: жастар бір жағынан, бұны өте жақсы деп санайды, алайда басқалардың эмоционалды жағдайын түсіну мүмкін, бірақ оның жартысынан көбі сауалнамаға қатысқандарды бақылау қиынға әкеледі. Сонымен қатар, біз бірінші курс респонденттері үшін өз пікіріміз туралы субъективті пікір екенін анықтадық, мемлекет үшін эмоционалды басқару қабілеттері неғұрлым саналы болып көрінеді, алайда осы көрсеткішті бағалау үшін бұл деректер объективті емес. Үшінші курс респонденттері мен төртінші курс респонденттерінің өзіндік эмоционалды деңгейі де жоғары бағаланады, бірақ сонымен бірге олар бірінші курс респонденттеріне қарағанда әлдеқайда жиі сөйлейді, олардың өз эмоцияларының өзін-өзі бақылауында белгілі бір қиындықтары бар. Мүмкін бұл жағдайда жастар 3-4 курсқа қарай өздері және қоршаған ортаға деген көзқарасын өздерінің айналасындағыларға қарым-қатынасын таразылап бастайды, дәл осы кездерде 17-18 жастағы бірінші курс респонденттеріне «жастық максимализм» деп аталатын жоғары бағалау тән болып табылады.

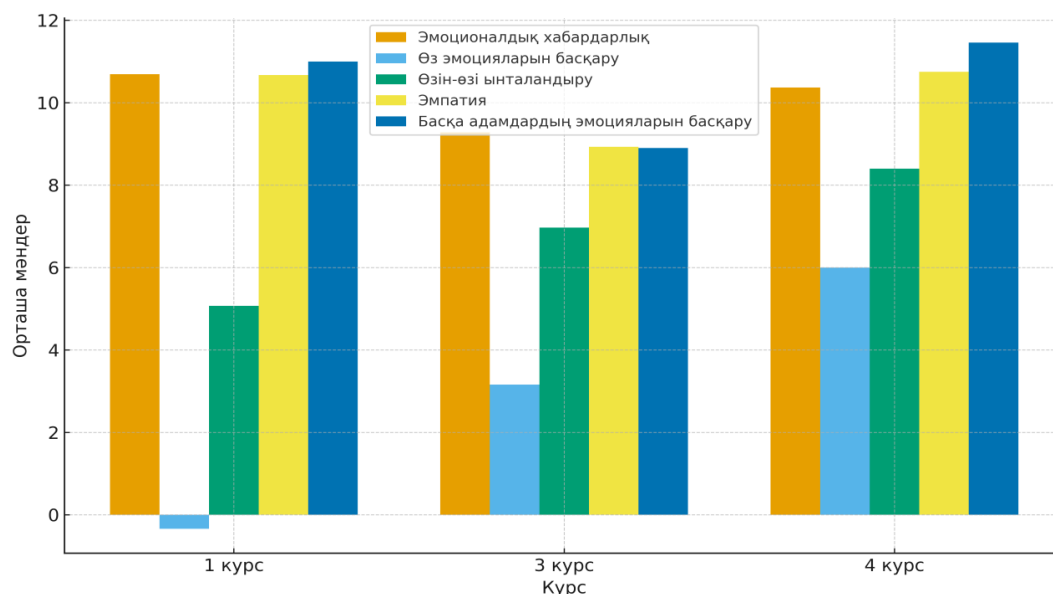
«Достарыңызбен қарым-қатынаста эмоционалды жайлылық дәрежесін бағалаңыз» деген сұраққа келесі жауаптар: 62% өте жақсы сезінеді достармен ыңғайлы, 35% орташа және эмоционалды жайлылықты сақтау туралы айтады, олар қарым-қатынасқа қарсы емес, сонымен қатар достарды қызықтыруға тырыспаңыз, 3% олар енжар позицияны ұстана отырып, достарымен қарым-қатынаста эмоционалды ыңғайсыздықты сезінеді. «Достарыңыздың эмоцияларыңызды қаншалықты түсінетінін бағалаңыз» деген сұраққа жауаптар: 65% достар олардың эмоцияларын өте жақсы түсінеді деп санайды, 33% достар олардың эмоционалды күйін түсінеді, бірақ әрқашан емес, тек 2% достар олардың эмоцияларын түсінбейді деп санайды. «Достардың эмоцияларын қаншалықты түсінетіндігіңізді бағалаңыз» деген сұраққа зерттеушілер (84%) достарының эмоцияларын өте жақсы түсінетінін, 16% достарының эмоционалды күйін әрқашан дұрыс түсінбейтінін жазды. Респонденттердің осы сұраққа жауаптарын салыстыру нәтижесінде, түрлі курстар арасында маңызды айтарлықтай айырмашылықтар кездеспеді.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің пікірінше, көпшілік адамдар өзге тұлғалардың эмоцияларын жеткілікті деңгейде түсіне алады және өздерінің эмоционалды жағдайын жоғары бағалайды. Алайда эмоцияларды тұрақты түрде бақылауда ұстау кей жағдайда қиындық тудыратыны байқалды. Эмоциялық жайлылық факторларын талдау барысында респонденттер үшін басты эмоционалды қолдау көзі ретінде отбасы анықталды, өйткені ол тұлғаның негізгі тұрақты эмоционалды ортасын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, респонденттер достарымен ортақ іс-әрекеттер мен қызығушылықтардың болуы да эмоционалды жайлылықты қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік ресурс ретінде бағаланатынын көрсетті.

Зерттеу нәтижелері респонденттердің өз достары мен отбасы мүшелерінің эмоционалдық жағдайын жақсы түсінетінін көрсетеді. Сондай-ақ олардың басым бөлігі жеке сезімдері мен эмоцияларын алдымен жақын достарына немесе отбасы мүшелеріне жеткізуді жөн көретінін атап өтті. Алайда оқытушылар тарапынан мұндай эмоционалдық ақпаратты қабылдау немесе оған жауап қайтару әрдайым жүзеге аспайтыны анықталды. Осыған байланысты, респонденттердің пікірінше, барлық қатысушылардың эмоционалдық жағдайын тұрақты түрде бақылау белгілі бір қиындықтар тудырады.

Респонденттердің пікірінше, оқытушылар сабақ барысында белсенділік танытқан респонденттерге көбірек көңіл бөледі, ал мүлдем енжар респонденттерге назар аудармайды. Басқаша айтқанда, респонденттердің пікірінше, оқытушылар олардың эмоционалды күйінен гөрі оқу үрдісіне қызығушылық танытады. Респонденттер басқа адамдардың эмоциясын қаншалықты түсінетініне қатысты сұрақты қарастырсақ, олардың бағалауынша, достар бірінші орында, отбасы мүшелері екінші орында, ал оқытушылар үшінші орында тұр. Сонымен қатар, респонденттердің пікірінше, оқытушылардың эмоционалды жағдайын түсіну қиындық тудырады. Алынған мәліметтерге сүйенсек, сауалнама нәтижелері респонденттердің субъективті бағалауы олардың өзіндік эмоционалды интеллект деңгейін және ең жақын әлеуметтік ортадағы эмоционалды интеллекттің рөлін көрсетеді. Объективті нәтижелерге қол жеткізу мақсатында Н. Холл әдісі қолданылды. Респонденттер арасындағы эмоционалды интеллекттің орташа көрсеткіштері 1 және 2 кестелерде келтірілген.

Көріп отырғаныңыздай, барлық үлгілер «эмоционалды сана» шкаласы бойынша орташа балл алды: осы шкала бойынша курстар арасында айтарлықтай айырмашылықтар табылмады. Біздің зерттеуге қатысқан барлық респонденттердің нәтижелері бойынша өздерінің эмоционалдық жағдайын эмоционалды сезіну орташа деңгейде болды. Бұл деректер сауалнамадағы осы көрсеткіштің өзін-өзі бағалауына біршама қайшы келеді. Жағдайы анық сараланған респонденттердің барлығы дерлік эмоционалдылыққа сенімді екенін жоғарыда баяндалды.

Сурет-1 Студенттер арасындағы эмоционалды интеллект көрсеткіштері

Зерттеу нәтижелері респонденттердің эмоционалды интеллект деңгейі оқу курсына байланысты айтарлықтай ерекшеленетінін көрсетті (сурет 1). Эмоционалды интеллекттің негізгі компоненттері – эмоционалды хабардарлық, өз эмоцияларын басқару, өзін-өзі ынталандыру, эмпатия және басқа адамдардың эмоцияларын басқару – әр курс респонденттерінде әртүрлі деңгейде қалыптасқан.

Жалпы алғанда, алынған мәліметтер эмоционалды интеллекттің респонденттердің кәсіби және тұлғалық дамуындағы шешуші рөлін айқындайды. Зерттеу нәтижелері Zhou Z. және Porovici N. (2024) еңбектеріндегі жүйелі талдаулармен үндес, яғни эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейі оқу мотивациясын, әлеуметтік қатынасты және тұлғалық тиімділікті арттыратынын дәлелдейді.

Осылайша, зерттеу нәтижелері білім беру жүйесінде респонденттердің эмоционалды құзыреттерін мақсатты түрде дамыту қажеттілігін көрсетеді. Эмоционалды интеллекттің әрбір компонентін қалыптастыру оқу процесінің тиімділігін арттыруға және болашақ кәсіби бейімделуге оң әсер етеді.

«Эмоцияларды басқару» шкаласы бойынша барлық пәндер бойынша төмен ұпайлар табылды, бірақ ең төменгі (теріс мән) бірінші курс студенттерінің жауаптарынан алынды.

1-Кесте

Студенттер арасындағы эмоционалды интеллектті бағалаудың орташа мәндері

Шкала	1 курс	3 курс	4 курс
Эмоционалды хабардарлық	10,69	9,28	10,37
Өз эмоцияларын басқару	-0,34	3,16	6
Өзін-өзі ынталандыру	5,07	6,97	8,40
Эмпатия	10,67	8,93	10,75
Басқа адамдардың эмоцияларын басқару	11	8,90	11,46
Шкала мәні	35,10	37,19	44,93
Ескертпе: Осы нәтижелерді одан әрі зерттеу және ЭИ дамытуға бағытталған шараларды жоспарлау үшін пайдалануға болады			

Зерттеу нәтижелері бойынша, респонденттердің эмоционалды хабардарлығы жоғары курстарға өткен сайын артпайды. 1 және 4 курс респонденттерінде осы көрсеткіш бірдей, ал 3 курста төмендеген. Алайда, олардың эмоцияларын басқару қабілеті жоғары курстарда тұрақты өсіп отыр. Бұл респонденттер жоғары курсқа өткен сайын өз эмоцияларын тиімдірек басқаруға үйренетінін көрсетеді. Өзін-өзі ынталандыру және эмпатия да жоғары курстарда жоғарылайды, 4 курс респонденттерінде осы көрсеткіштер ең жоғары деңгейде. Сонымен қатар, 4 курста басқа адамдардың эмоцияларын басқару дағдысы ең жоғары деңгейде.

2-Кесте

1, 3 және 4 курс студенттеріне арналған
эмоционалды интеллект деңгейін салыстыру кезіндегі Стьюдента t-тест көрсеткіштері

Эмоционалды интеллект параметрлері	Курс	t-кр.	Курс	t-кр.	Курс	t-кр.
Өз эмоцияларын басқару	1	2,10	3	–	1	2,66
	3		4		4	
Өз эмоцияларын басқару	1	–	3	–	1	2,47
	3		4		4	
Басқа адамдардың эмоцияларын басқару	1	–	3	3,26	1	2,99
	3		4		4	
Эмоционалды интеллекттің интегративті көрсеткіші	1	–	3	2,15	1	2,60
	3		4		4	
Ескертпе:ЭИ-нің қалған компоненттері (эмоционалдық хабардарлық, өзін-өзі ынталандыру) бойынша да салыстырмалы талдау жүргізу қажет						

Респонденттердің эмоционалды хабардарлығы мен эмоцияларын басқару қабілеті жоғары курсқа өткен сайын тұрақты өсіп отыратындығы байқалды. Статистикалық салыстыру негізінде, «эмоцияларыңызды басқару» шкаласы бойынша 1-ші және 3-ші курс, сондай-ақ 1-ші және 4-ші курстар арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екені анықталды ($t = 2,102$; $t = 2,66$). Бұл 3-ші және 4-ші курс респонденттерінің эмоцияларына икемділікпен қарауға және оларды басқаруға қабілеті жоғары екенін көрсетеді. Алайда, олардың эмоциялық хабардарлық деңгейі әлі де жоғары емес. Бұл көрсеткіштер респонденттердің әртүрлі жағдайлармен бетпе-бет келіп, түрлі адамдармен қарым-қатынас жасау арқылы өз эмоциялары мен мінез-құлқы жөнінде неғұрлым терең білім жинақтайтындығын, сондай-ақ оларды басқару дағдыларын біртіндеп қалыптастыратынын көрсетеді. 3-ші курс респонденттері 1-ші курс респонденттерінен айырмашылығы, өз эмоцияларына икемдірек қарап, оларды тиімдірек басқарады. Олар өз эмоциялары мен мінез-құлқы мен зейін шоғырлануын басқаруға қабілетті, бірақ қазіргі уақытта басқалардың эмоциялары олар үшін осыған қарағанда маңызды емес.

«Өзін-өзі ынталандыру» шкаласы бойынша бірінші және үшінші курс респонденттері төмен, ал төртінші курс респонденттері орташа балл жинады. Эмоцияларды басқару арқылы мінез-құлықты басқару осы диагностика аясында өзін-өзі ынталандыру құралдары жинағы қабілет ретінде ұсынылады. Бұл процесс күрделі, өйткені жеке тұлғаның мінез-құлқы болуы керек деп болжайды, эмоцияны ерікті бақылау жеке тұлғаның мінез-құлқы толық болған кезде ішкі ынталандыруға негізделеді, сондықтан берілген үлкен эмоционалды интеллекттің құрамдас бөлігі дәрежелер жоғары курс респонденттеріне тән ($t = 2,47$).

«Басқалардың эмоцияларын басқару» шкаласы бойынша деректерді интерпретациялау кезінде респонденттерде эмоционалдық интеллекттің осы компонентінің динамикалық дамуын байқауға болады: әр курста көрсеткіші айтарлықтай артады, ал орташа мәндер шегінде қалады. Көпшілігі осы шкала бойынша жоғары балл анықталды төртінші курс респонденттері арасында және ол айтарлықтай жоғары үшінші курс ($t = 3,26$) және

бірінші курс ($t = 2,99$) студенттері үшін ұқсас. Негізінен төртінші курс респонденттері дәрежесі өзінің ішкі күйін біледі, эмоцияларды жақсы біледі және түсінеді, қабілетті және мінез-құлқыңызды ерікті түрде басқарады, басқалардың эмоционалдық жағдайын жақсы түсінеді және эмпатияларға әрқашан қолдау көрсетуге дайын, сонымен қатар басқалардың жағдайына эмоционалды әсер етуді біледі.

T-критерий анализі 1 курс пен 3 курс респонденттері арасында «өзінің эмоцияларын басқару» көрсеткішінде айтарлықтай айырмашылық бар екенін көрсетті ($t=2,10$). Бұл 3 курс респонденттерінің эмоцияларын басқару қабілеті 1 курс респонденттеріне қарағанда жоғары екенін білдіреді. Сонымен қатар, 3 курс пен 4 курс арасындағы «эмоцияларын басқару» көрсеткішінің айырмашылығы да маңызды ($t=2,66$), 4 курс респонденттері эмоцияларын тиімді басқара алатынын дәлелдейді. Басқа адамдардың эмоцияларын басқару қабілеті де жоғары курстарда жоғары нәтиже көрсетіп отыр. 1 курс пен 3 курс арасындағы t-критерий мәні 3,26, ал 1 курс пен 4 курс арасында 2,99 болып табылады. Бұл 4 курс респонденттерінің басқалардың эмоцияларына қатысты көбірек түсіну мен іс-әрекет ету қабілетіне ие екенін көрсетеді. Эмоционалды интеллект көрсеткіші бойынша да 1 курс пен 3 курс арасында ($t=2,15$) және 1 курс пен 4 курс арасында ($t=2,60$) айтарлықтай айырмашылықтар байқалады. Бұл респонденттер жоғары курсқа өткен сайын эмоционалды интеллект деңгейі жоғарылап отыратындығын дәлелдейді. Алынған мәліметтер оқу бағдарламасын жетілдіру және психологиялық-педагогикалық іс-шараларды жоспарлауда қолданылады.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері эмоционалды интеллект жоғары курстарда жоғары екенін көрсетеді. Бұл респонденттер оқу мен өмір тәжірибесін жинақтай отырып, эмоцияларын жақсырақ басқаруға және түсінуге үйренеді. T-тест нәтижелері осы айырмашылықтарды статистикалық тұрғыдан дәлелдейді.

Бұл зерттеу респонденттердің эмоционалды интеллект дамуын түсінуге көмектеседі. Нәтижелерді респонденттерге эмоционалды интеллект дамыту бойынша қосымша көмек көрсету үшін пайдалану маңызды.

Зерттеу нәтижелері эмоционалды интеллект екі компонентінің де респонденттердің әртүрлі курстарында даму деңгейінің әртүрлі екендігін көрсетті. 1-ші курс респонденттері эмоционалды интеллектті дамытудың төмен деңгейінде болса, жоғары курс респонденттері айтарлықтай жоғары деңгейде.

Бұл нәтижелер эмоционалды интеллект динамикалық өзін-өзі дамытатын құрылым ғана емес, сонымен қатар адамның өмірлік тәжірибесін жинақтау процесінде өзін-өзі дамытуға қабілетті тұлғалық компонент екендігін көрсетеді.

Авторлардың қосқан үлесі

Тұжырымдамалау: **А.К. Серикбаева, А.К. Егенисова**

Әдіснама: **А.К. Серикбаева**

Формалды талдау: **А.Б. Шарипова, А.Баяр**

Зерттеу деректерін жинау: **А.К. Серикбаева**

Зерттеу деректеріне жетекшілік ету: **А.К. Серикбаева**

Мақаланың түпнұсқалық алғашқы нұсқасын дайындау: **А.К. Серикбаева**

Редакциялау және сыни шолу: **Г.Б. Қамиева**

Әдебиеттер тізімі

Zhou, Z., Tavan, H., & Kavarizadeh, F. (2024). The relationship between emotional intelligence, spiritual intelligence, and student achievement: A systematic review and meta-analysis. BMC Medical Education. <https://bmcmmeduc.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12909-024-05208-5>

Панькова, А. М., Валиев, Р. А., Максимова, Л. А., Каримова, В. Г., Асташов, М. С. (2022). Исследование специфики эмоционального интеллекта студентов вузов разных направлений подготовки как условие эффективного взаимодействия в профессиональной деятельности. Педагогическое образование в России. № (2), 131–140. <https://pedobrazovanie.ru/images/2-2022/16.pdf>

Иванчин, С. А. (2020). Компоненты и условия формирования адаптационной готовности личности к учебной деятельности у иностранных студентов в условиях вузовского образования. Электронный научный журнал Пензенский Психологический Вестник, 2(15), 130–133. <https://doi.org/10.17689/psy-2020.2.11>

Bozzato, P. (2024). The future orientation of Italian adolescents in post-pandemic times: Associations with self-efficacy and perceived academic achievement. Education Sciences, 14(2), 170. <https://doi.org/10.3390/educsci14020170>

Кенжебаева, К. С., Курманова, А., Арбаева, У. Б., Аубакирова, Ж. К., Ауренова, М. Д. (2023). Влияние эмоционального интеллекта студентов вузов на академическую успеваемость. Вестник КазНПУ. Серия «Психология», 77(4). <https://bulletin-psychology.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1593/797>

Восковская, А. С. (2022). Влияние эмоционального интеллекта студентов вузов на академическую успеваемость CyberLeninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-emotsionalnogo-intellekta-studentov-vuzov-na-akademicheskuyu-uspevaemost/viewer>

Погодаева, М. В. (2022). Анализ уровня эмоциональной компетентности педагогов. Научно-педагогическое обозрение. 1(41), 155–161 <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-urovnya-emotsionalnoy-kompetentnosti-pedagogov/viewer>

Обухова, Ю. В., Бороховский, Е. Ф. (2021). Эмоциональный интеллект как фактор успешной самореализации студентов социномических и бионимических типов профессий. Психологическая наука и образование, 26(2), 40–51. https://psyjournals.ru/journals/pse/archive/2021_n2/pse_2021_n2_Obukhova_Borokhovski.pdf

Никулина, И. В. (2022). Эмоциональный интеллект: инструменты развития (9–24 стр). Самара: Издательство Самарского университета. ISBN 978-5-7883-1778-6

Шумилкина, М. С. (2015). Эмоциональный интеллект в профессиональной коммуникативной культуре педагогов. Психология и педагогика: Методика и Проблемы Практического применения, (43), 44–50. <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsionalnyy-intellekt-v-professionalnoy-kommunikativnoy-kulture-pedagogov/viewer>

Гукаленко, О. В., Шавалеева, Г. М. (2022). Педагогическая диагностика как условие повышения эффективности профессиональной подготовки будущих учителей в системе СПО. Ценности и Смыслы. 3(79), 145–161. <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-diagnostika-kak-uslovie-povysheniya-effektivnosti-professionalnoy-podgotovki-buduschih-uchiteley-v-sisteme-spo/pdf>

Popovici, N., & Mihai, C. (2019). Some considerations regarding emotional intelligence. "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series, 19(1). https://www.academia.edu/103685694/Some_Considerations_regarding_Emotional_Intelligence

Rodriguez, A. M., & Ferreira, C. (2025). Factors influencing the development of emotional intelligence in university students: A systematic review. European Journal of Psychology of Education, 40, 60. <https://doi.org/10.1007/s10212-025-00956>

Кондратенко, А.Б., Григорьев, А.Н. (2021). Сравнительный анализ методик Н. Холла и Д. Люсина для измерения эмоционального интеллекта (на примере будущих государственных служащих) Вестник. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45603282>

Теоретико-практические аспекты развития эмоционального интеллекта студентов в системе высшего образования

А. Серикбаева^{1*}, А. Егенисова², А. Байар³, А. Шарипова⁴, Г. Камиева⁵

^{1,2,4,5}*Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан*

³*Университет Харан, Шанлыурфа, Турция*

Аннотация. В статье рассматривается уровень эмоционального интеллекта респондентов и особенности его развития. Эмоциональный интеллект включает способность понимать, управлять и выражать эмоции и состоит из внутриличностных и межличностных компонентов. Цель исследования – сравнить уровень эмоционального интеллекта респондентов разных курсов и определить динамику его развития. Исследование проведено среди респондентов 1, 3 и 4 курсов образовательной программы «Педагогика и психология» Каспийского университета технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова. В качестве методики использовался тест Н. Холла «Оценка эмоционального интеллекта», а также анкетирование и статистический анализ (t-критерий Стьюдента). Результаты показали, что уровень эмоционального интеллекта зависит от курса обучения: у респондентов старших курсов значительно выше способности к управлению эмоциями, самомотивации и эмпатии. Это объясняется накоплением жизненного и учебного опыта. Развитие эмоционального интеллекта является важным фактором личностного и профессионального становления респондентов. Полученные результаты подтверждают необходимость разработки психолого-педагогических программ, направленных на развитие эмоционального интеллекта респондентов.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, адаптация респондентов, высшее образование, эмпатия, саморегуляция, управление эмоциями, психологическое развитие.

Theoretical and practical aspects of developing students' emotional intelligence in the higher education system

A. Serikbayeva^{1*}, A. Yegenissova², A. Bayar³, A. Sharipova⁴, G. Kamiyeva⁵

^{1,2,4,5}*Sh. Yesenov Caspian University of Technology and Engineering, Aktau, Kazakhstan*

³*Harran University, Şanlıurfa, Turkey*

Abstract. This article examines the level of emotional intelligence among respondents and identifies its developmental features. Emotional intelligence includes the ability to understand, manage, and express emotions, and consists of intrapersonal and interpersonal components. The purpose of the study is to compare the level of emotional intelligence among respondents of different academic years and to determine its developmental dynamics. The research was conducted among first-, third-, and fourth-year respondents of the “Pedagogy and Psychology” program at Sh. Yessenov Caspian University of

Technology and Engineering. N. Hall's "Emotional Intelligence Assessment" method was used, along with questionnaires and statistical analysis (Student's t-test). The results showed that the level of emotional intelligence varies depending on the year of study: senior respondents demonstrated significantly higher abilities in emotion regulation, self-motivation, and empathy. This can be explained by the accumulation of life and academic experience. The development of emotional intelligence is an essential factor in respondents' personal and professional formation. The study highlights the need to develop psychological and pedagogical programs aimed at enhancing respondents' emotional intelligence.

Keywords: emotional intelligence, respondents' adaptation, higher education, empathy, self-regulation, emotion management, psychological development

References

Zhou, Z., Tavan, H., & Kavarizadeh, F. (2024). The relationship between emotional intelligence, spiritual intelligence, and student achievement: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*. <https://bmcmmededuc.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12909-024-05208-5>

Pan'kova, A. M., Valiev, R. A., Maksimova, L. A., Karimova, V. G., & Astashov, M. S. (2022). Issledovanie specifiki emocional'nogo intellekta studentov vuzov raznyh napravlenii podgotovki kak uslovie effektivnogo vzaimodeistviya v professional'noi deyatel'nosti [Research into the specifics of the emotional intelligence of university students in various fields of study as a condition for effective interaction in professional activities.]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, (2), 131–140. <https://pedobrazovanie.ru/images/2-2022/16.pdf>

Ivanchin, S. A. (2020). Komponenty i usloviya formirovaniya adaptacionnoi gotovnosti lichnosti k uchebnoi deyatel'nosti u inostrannykh studentov v usloviyakh vuzovskogo obrazovaniya [Components and conditions for forming adaptive readiness for learning in foreign students in higher education]. *Penzenskii Psikhologicheskii Vestnik*, 2(15), 130–133. <https://doi.org/10.17689/psy-2020.2.11>

Bozzato, P. (2024). The future orientation of Italian adolescents in post-pandemic times: Associations with self-efficacy and perceived academic achievement. *Education Sciences*, 14(2), 170. <https://doi.org/10.3390/educsci14020170>

Kenzhebaeva, K. S., Kurmanova, A., Agbaeva, U. B., Aubakirova, Zh. K., & Aurenova, M. D. (2023). Vliyanie emocional'nogo intellekta studentov vuzov na akademicheskuyu uspevaemost' [The influence of emotional intelligence of university students on academic performance]. *Vestnik KazNPU. Seriya "Psikhologiya"*, 77(4). <https://bulletin-psychology.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1593/797>

Voskovskaya, A.S. (n.d.). (2022). Vliyanie emocional'nogo intellekta studentov vuzov na akademicheskuyu uspevaemost'. [The influence of emotional intelligence of university students on academic performance]. *CyberLeninka*. <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-emotsionalnogo-intellekta-studentov-vuzov-na-akademicheskuyu-uspevaemost/viewer>

Pogodaeva, M. V. (2022). Analiz urovnya emocional'noi kompetentnosti pedagogov. [Analysis of the level of emotional competence of teachers]. *Nauchno-pedagogicheskoe obozrenie*, 1(41), 155–161. <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-urovnya-emotsionalnoy-kompetentnosti-pedagogov/viewer>

Obukhova, Yu. V., & Borokhovskii, E. F. (2021). Emocional'nyi intellekt kak faktor uspekhov samorealizatsii studentov socionomicheskikh i bionomicheskikh tipov professii. [Emotional intelligence as a factor of successful self-realization of students of socionomic and bionomic types of professions]. *Psikhologicheskaya Nauka i Obrazovanie*, 26(2), 40–51. https://psyjournals.ru/journals/pse/archive/2021_n2/pse_2021_n2_Obukhova_Borokhovski.pdf

Nikulina, I. V. (2022). Emocional'nyi intellekt: instrumenty razvitiya [Emotional intelligence: development tools]. (pp. 9–24). Samara: Izdatel'stvo Samarskogo Universiteta. ISBN 978-5-7883-1778-6

Shumilkina, M. S. (2015). Emocional'nyi intellekt v professional'noi kommunikativnoi kul'ture pedagogov [Emotional intelligence in the professional communicative culture of teachers]. *Psikhologiya i Pedagogika: Metodika i Problemy Prakticheskogo Primeneniya*, (43), 44–50. <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsionalnyy-intellekt-v-professionalnoy-kommunikativnoy-kulture-pedagogov/viewer>

Gukalenko, O. V., & Shavaleeva, G. M. (2022). Pedagogicheskaya diagnostika kak uslovie povysheniya effektivnosti professional'noi podgotovki budushchih uchitelei v sisteme SPO [Pedagogical diagnostics as a condition for improving the effectiveness of professional training of future teachers in the SPO system]. *Tsennosti i Smysly*, 3(79), 145–161. <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-diagnostika-kak-uslovie-povysheniya-effektivnosti-professionalnoy-podgotovki-buduschih-uchiteley-v-sisteme-spo/pdf>

Popovici, N., & Mihai, C. (2019). Some considerations regarding emotional intelligence. "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series, 19(1). https://www.academia.edu/103685694/Some_Considerations_regarding_Emotional_Intelligence

Rodriguez, A. M., & Ferreira, C. (2025). Factors influencing the development of emotional intelligence in university students: A systematic review. *European Journal of Psychology of Education*, 40, 60. <https://doi.org/10.1007/s10212-025-00956>

Kondratenko, A. B., & Grigor'ev, A. N. (2021). Sravnitel'nyi analiz metodik N. Holla i D. Lyusina dlya izmereniya emocional'nogo intellekta (na primere budushchih gosudarstvennyh sluzhashchih). [Comparative analysis of N. Hall and D. Lucina methods for measuring emotional intelligence (on the example of future civil servants)] *Vestnik*. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45603282>

Авторлар туралы мәліметтер:

Серикбаева А.К. – хат-хабар авторы, жаратылыстану ғылымдарының магистрі, «жаратылыстану ғылымдары» кафедрасының аға оқытушысы, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., 130000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul.serikbayeva@yu.edu.kz

Егенисова А.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), «жалпы педагогика» кафедрасының профессоры, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., 130000, Қазақстан Республикасы, e-mail: almazhai.yegenissova@yu.edu.kz

Баяр А. – Харран университетінің профессоры, Шанлыурфа, Түркия, e-mail: adembayar80@gmail.com

Шарипова А.Б. – педагогика ғылымдарының магистрі, «жалпы педагогика» кафедрасының аға оқытушысы, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., 130000, e-mail: aigerim1.sharipova@yu.edu.kz

Камиева Г.Б. – педагогика ғылымдарының магистрі, «тарих» кафедрасының аға оқытушысы, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., 130000, Қазақстан Республикасы, e-mail: alpakon02092000@mail.ru

Сведения об авторах:

Серикбаева А.К. – автор для корреспонденции, магистр естественных наук, старший преподаватель кафедры «Естественные науки», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, 130000, Республика Казахстан, e-mail: aigul.serikbayeva@yu.edu.kz

Егенисова А.К. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры «Общая педагогика», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, 130000, Республика Казахстан, e-mail: almazhai.yegenissova@yu.edu.kz

Баяр А. – профессор Университета Харран, Шанлыурфа, Турция, e-mail: adembayar80@gmail.com

Шарипова А.Б. – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая педагогика», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова г. Актау 130000, e-mail: aigerim1.sharipova@yu.edu.kz

Камиева Г.Б. – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры «История», Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау, 130000, Республика Казахстан. E-mail: alpakon02092000@mail.ru

Information about the authors:

Serikbayeva A.C. – corresponding author, master of Science, Senior Lecturer, Department of «Natural Sciences», Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, 130000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul.serikbayeva@yu.edu.kz

Yegenissova A.C. – candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, Professor of the Department of General Pedagogy, Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, 130000, Republic of Kazakhstan, e-mail: almazhai.yegenissova@yu.edu.kz

Bayar A. – Professor of Harran University, Sanliurfa, Turkey, e-mail: adembayar80@gmail.com

Sharipova A.B. – master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of General Pedagogy, Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, 130000, Kazakhstan, e-mail: aigerim1.sharipova@yu.edu.kz

Kamiyeva G.B. – master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, «History» department, Caspian University of Technologies and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, 130000, Republic of Kazakhstan. e-mail: alpakon02092000@mail.ru